

*Zegel van de kooplieden van Harderwijk uit 1263.
Randschrift: "sigillum burgensium de herderuwich"*

kwartaalblad van
HERDEREWICH
de oudheidkundige vereniging
van Harderwijk en Hierden

Kwartaalblad van "HERDEREWICH"
de oudheidkundige vereniging van Harderwijk en Hierden

In dit nummer:

Van de voorzitter	pag. 2
Van de penningmeester (Contributie 1999)	pag. 2
Bibliotheek	pag. 2
Onderscheiding Ab van Eeden	pag. 3
Van alles wat ver-eeuw-igd	pag. 4
Genealogische aantekeningen	pag. 9
Inval van Hendrik van den Bergh in de Veluwe	pag. 10
Notulen van de Buitengewone Ledenvergadering d.d.11-03-1999	pag. 14
Facetten van de Duitse luchtverdediging	pag. 17
Herderewich ontvangt zusterverenigingen	pag. 20
Handgeld: 112 gouden ringen	pag. 22
Samenstelling bestuur en werkgroepen	pag. 23

Van de voorzitter.

Op 27 april j.l. heb ik, als voorzitter van Hederewich onze wensen ten aanzien van de Houtwalgarage bij de commissies stadsontwikkeling en stadsbeheer toegelicht.

Een grote meerderheid van de commissieleden ondersteunde onze mening. Een tweetal wensen leveren nog problemen. op: Het wijzigen van de winkels langs de garage in woningen en het vrijmaken van de stadsmuur.

De commissie stadsontwikkeling heeft zich al eerder vastgelegd voor winkels, maar zij willen wel dat de gebouwen worden voorzien van een kap, in de omgeving passen en kleinschalig zijn. Op de tekening, die de gemeente ter verduidelijking had opgehangen waren de platte daken reeds gewijzigd in een kap.

Het vrijmaken van de stadsmuur geeft van onverwachte zijde moeilijkheden.

De Rijkdienst voor Monumentenzorg wil dat er een nieuw bouwsel voor de muur komt als het restant "Doppenberg" wordt gesloopt. Doch de gemeente, alle commissieleden en Herderewich pleiten voor een vrije, gerestaureerde stadsmuur.

De argumentatie van de Rijksdienst is: volgens oude foto's heeft er altijd iets gestaan, dus nu ook. Ze gaat er wel aan voorbij dat er eeuwen , toen er nog geen fototoestellen waren er niets heeft gestaan.

In de tweede inspraakronde heb ik wethouder Ter Steeg gevraagd of het mogelijk was een bijeenkomst te organiseren met de Rijksdienst en de gemeentelijke monumentencommissie om dit euvel uit de wereld te helpen. De wethouder zegde dit staande de vergadering toe.

De gemeente gaat nu een definitief plan opstellen, dat de inspraakprocedure ingaat. Onze vertegenwoordiger in de begeleidingsgroep Structuurvisie Binnenstad, Roelof van der Schaaff, zal dit met argusogen volgen.

Niek de Jong

Van de penningmeester

Na de verzending van de acceptgiroos voor de contributie van dit jaar (f 30,00) stroomden de betalingen binnen. Helaas stokt de stroom. Zo'n 45 leden hebben nog geen betaling ingestuurd. Lieve mensen doe het alsnog!

K.Chr.Uittien

Gezocht voor de bibliotheek: Bibliothecaris m/v

HARDERWIJK - De kenner van historisch Harderwijk bij uitstek, Ab van Eeden, is zaterdag gelauwerd met de erespeld van de Harderwijk voor zijn vele werk op lokaal cultuur-historisch gebied. Burgemeester J. G. de Groot speldde hem in het Veluws Museum het eremetaal op. Vanaf de oprichting in 1972, lid van Herderewich. In 1973 trad hij tot het voorlopige bestuur als algemeen bestuurslid. Na enkele jaren, in 1977 werd bij gevraagd de functie van penningmeester op zich te nemen, wat hij bleef doen tot 1997, waarmee hij een periode van 24 jaar onafgebroken bestuurslid is geweest.

In de beginjaren van Herderewich bleef Van Eeden enigzins op de achtergrond, omdat hij zich tussen 1972 en 1975 bezighield met de boerderijtochten in Hierden in het kader van de Stichting Monumentenjaar, waarvan hij eveneens bestuurslid was. In die tijd bezocht hij vrijwel alle Hierdense boerderijen. In vele gesprekken met bewoners en eigenaren probeerde Van Eeden de historie van de panden te achterhalen. De aldus verkregen informatie verwerkte hij, samen met de heer F. Falch in de fietstochten in het Monumentenjaar die ook belangstelling trokken buiten de gemeente. Hoogtepunt was de deelname van Z. K. H. Prins Claus aan één van de tochten.

Van Eeden maakte tevens naam als samensteller en auteur van boeken over de geschiedenis van Harderwijk. Daarbij toonde hij zijn kunnen als samensteller van de boeken 'Harderwijk na 1945 - Deel 2' en het jubileumboek "Zo de ouden zongen - 75jaar Veluwse Zangers". Dit laatste boek maakte hij samen met de heer F. Driessenaar. Van Eeden schreef daarnaast talloze bijdragen aan de Herderewich Kroniek, het orgaan van de oudheidkundige vereniging. Ook houdt hij zich bezig met het verzamelen van informatie over Harderwijkse straten en straatnamen. Daarover bereidt hij een publikatie voor, die mogelijk de komende jaren verschijnt.

Van 1988 tot 1991 was Ab van Eeden bestuurslid van de (voormalige) stichting Stadsrondleidingsdienst. In die hoedanigheid was hij verantwoordelijk voor de coördinatie van de gidsen. In diezelfde periode was hijzelf ook actief als gids. Hij was, op verzoek van de heer D. van Rhee, gespreksleider bij de fusie-

besprekingen tussen de Stadsrondleidingsdienst en het Gilde van Stadsgidsen.

Vanaf 1991 is Ab van Eeden reservegids van het Gilde. In datzelfde jaar werd hij ook algemeen bestuurslid van het Veluws Museum, waarbij hij bijzondere aandacht heeft voor het vrijwilligerswerk. In verband met de in de statuten aangegeven leeftijdsgrens, legt hij binnenkort deze functie neer. Van Eeden is verder als vrijwilliger in het museum actief als receptionist.

Van Eeden kreeg bij zijn lauwering een warm applaus van de aanwezigen. Zelf bleek de inmiddels tot (min of meer) bekende Harderwijker uitgegroeide Van Eeden zeer vereerd met zijn onderscheiding. Hoewel hij statutair bepaalde taken niet meer mag uitvoeren, bleek dat hij zeker van zins was om nog jaren door te gaan met zijn werk voor de historische instelling en Herderewich.

75 Jaar Veluwse Zangers

Als samensteller van "75 Jaar Veluwse Zangers" heb ik (Ab van Eeden) de beschikking gekregen over een vijftal exemplaren van dat boek. Deze mogen tegen de gereduceerde prijs van f 45,= (normaal f 55,=) aan leden van Herderewich worden aangeboden. Het boek bevat naast de verhalen over Harderwijk van vroeger, een hondertal foto's waarop vele Harderwijkers van vroeger en nu zijn te herkennen.

Het boek is te bestellen bij: A. F. Van Eeden, telf. 0341-41 41 36 of bij de penningmeester K. Chr. Uittien, telf. 0341-41 44 31

Van alles wat ver-eeuw-igd

G. Verwijs-ten Hove

Een nieuwe rubriek met informatie uit kranten van precies 100 jaar geleden

Wie had aan het eind van de vorige eeuw kunnen denken welke vrachten papier er honderd jaar later gebruikt zouden worden voor reclamefolders en zaterdagkranten van meer dan 60 pagina's dik en dat er op veel plaatsen machines zouden staan om halve boeken, artikelen uit de krant of recepten razendsnel te kunnen kopiëren?

In die tijd waren er zeker al wel dagbladen, maar die werden niet algemeen gelezen. De plaatselijke en regionale bladen verschenen 1, soms 2 x per week in een omvang van 1 à 2 pagina's. Deze kranten werden gevuld met het wereldnieuws, overgenomen uit het Nieuws van de Dag of Handelsblad, met het plaatselijke en regionale nieuws en met advertenties. Hoewel nauwelijks te vergelijken met onze tijd, kon men toch begin 1899 al in een artikel lezen, dat men bezorgd was over het steeds toenemende papiergebruik.

In Harderwijk verschijnen in die tijd het Overveluwsch Weekblad en -sinds een jaar of 5- een door de Fa. Wuestman uitgegeven blad "De Harderwijker". In die tijd heeft Nederland 4 steden met meer dan 100.000 inwoners, n.l. Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en - nog niet zolang - Utrecht. Harderwijk heeft op 1 januari 7549 inwoners.

Als de kiezerslijst in het voorjaar ter inzage ligt blijkt het aantal kiezers als volgt: 860 voor de Tweede Kamer, 858 voor de Prov. Staten en 857 voor de gemeenteraad. Er is recent een volkstelling geweest, waarvan de gegevens vergeleken zijn met die van 1831. Het blijkt dat in dat jaar vrouwen uitsluitend werkzaam waren als dienstbode. In 1899 werken zij ook al in andere beroepen, o.a. als onderwijzeres.

Marie Baars, tailleuse, biedt zich aan voor het maken van "costumes, kindergoed etc.". Haar zaak is gevestigd aan de Bruggestraat hoek Rabbistraat.

Willem Voges heeft zich als barbier gevestigd aan de "Donkerstraat hoek K. van Daalen". De heer Willem George Frederik Vermeer vraagt en krijgt een vergunning voor het oprichten van een broodbakkerij aan de "Grootemarktstraat, sectie E 400", terwijl er - in hoger beroep - aan Abraham Beem een vergunning is verleend "tot het oprichten eener bewaarplaats voor lompen en beenderen op een perceel achter het Blokhuis, op voorwaarde dat er een waterdichte vloer van cement of asphalt wordt gemaakt".

Het bestek voor de opbouw van het Sophia-badhuis is bijna klaar; de aanbesteding zal plaats hebben op dinsdag 7 maart, 6 uur 's avonds in het koffiehuis "De Nieuwe Stadsherberg". De aandeelhouders gunnen de bouw voor de som van f 3.133,- aan de laagste inschrijver, de heer Van den Toorn te Harderwijk. Hij moet het werk op 10 juni al opleveren.

Een andere aanbesteding is de verbouwing van de Oranje-Nassaukazerne. Het werk is geraamd op f 10.900,--. Acht aannemers, allen uit Harderwijk, hebben ingeschreven voor bedragen tussen f 11.140 en f 11.598.

De meeste mensen moeten van vroeg tot laat hard werken. Er zijn timmerlieden en stucadoors die 's zomers van 's ochtends 5 uur tot 's avonds 8 uur bezig zijn, 6 dagen per week. Er is sprake van dat de timmerlieden 2 uur per dag minder willen werken. Als dat doorgaat willen de stucadoors ook minder uren maken. Wel wil iedereen hetzelfde blijven verdienen, dus moet - om die 12 uur te compenseren - het uurloon met 2 1/2 cent omhoog.

EIke week wordt er wel personeel gevraagd, meest arbeiders en huishoudelijk personeel. Loon-bedragen worden niet genoemd.

Wel is er sprake van een gratificatie van f 50,-- en f 25,-- voor twee onderwijzeressen, de dames Fijnvandraat en Miesch, die op school extra hulp verleenden ten tijde van een vacature.

In 1899 zullen er weer twee onderwijzeressen vertrekken en wel per 15 juni en 1 november. In de gemeenteraad stelt de heer Putman Cramer voor om in het eerste geval het gevraagde ontslag liever per 15 juli te verlenen om dan pas na de vakantie een ander te benoemen en zodoende "voor de gemeente voordeel te behalen". De voorzitter antwoordt dat het wenselijk is spoedig in de vacature te voorzien en het -eervol- ontslag wordt verleend zoals gevraagd is.

Erligt op de secretarie een lijst ter inzage met de namen van kinderen "die geene der openbare of bijzondere scholen bezochten".

In april worden enige posten in de hoofdelijke omslag en de hondenbelasting oninbaar verklaard. Aan Gedeputeerde Staten wordt geadviseerd afwijzend te beschikken op een bezwaarschrift van de heren Hamelberg en Van de Akker tegen hun aanslag in de gemeentelijke belastingen. Al eerder wordt vermeld dat het aantal te heffen opcenten voor de provincie van 7 (in 1898) voor 1899 wordt gebracht op 9.

Erlzijn plannen om een bouwvallig koepeltje in de Hortus, dat ooit tot lijkenhuisje bij besmettelijke ziekten diende, af te breken. De leien moeten bewaard worden voor het Linnaeus-torentje.

Het brandspuithuisje aan de Bruggepoort moet ook verdwijnen; de grond kan dan aan omwonenden worden verkocht. Een week later zijn de plannen gewijzigd. B. en W. stellen alsnog voor om het brandspuithuisje in zijn geheel te verkopen -om kosten van afbraak te vermijden- en de opbrengst te besteden " tot gedeeltelijke dekking der onkosten van de havenverbetering".

In de loop der jaren is veel geschreven over de drooglegging van de Zuiderzee. In Rotterdam heeft een lid van de Raad van State betoogd dat hij demping van de Zuiderzee "een duren plicht acht en dat dit werk des vredes ons financieel voordeel zal opleveren en ons een nieuwe en welvarende provincie zal schenken". Een tegenstander beweert dat de drooglegging de aandacht wil afleiden van meer gewichtige zaken. Waarom niet liever van staatswege de ontginning der kolenmijnen ter hand genomen?

Burgemeesters dienen er rekening mee te houden dat er op hen gelet wordt. De rijksontvanger in Gelderland heeft nl. bemerkt dat in een zekere plaats een gemeenteveldwachter huisdiensten voor de burgemeester heeft verricht. Moet daarom de burgemeester wegens het hebben van een bediende niet in de Personele belasting aangeslagen worden?

Veel tongen (in de gemeenteraad) en pennen worden in beweging gebracht door een kathedr, waarvan niet duidelijk is of het rijk of de gemeente de eigenaar is. Bijna een hele voorpagina (een kwart van de krant) wordt ermee gevuld. In een ingezonden brief aan de krant wordt geschreven over alle aandacht en tijd die aan deze kwestie besteed is. Een positief punt is dat de raad hierover 's avonds vergaderd heeft. Hopelijk zal dit vaker gebeuren, zodat de burgers meer bij de politiek betrokken kunnen worden.

Aan C.B. wordt in de krant medegedeeld dat zijn ingezonden stuk niet geplaatst wordt, omdat het te persoonlijk en niet ondertekend is.

De voorjaarsveemarkten zijn dit jaar op 29 maart, 12 april en 3 mei, terwijl er op 24 april aan de Bleekgracht een stierenkeuring gehouden wordt "voor springstieren die nog melktanden bezitten".

W.v.d.B. uit Hierden heeft zijn stal niet afgesloten, met het gevolg dat zijn paard 's nachts in de Oosterwijk loopt, waar het door B. Migchelsen opgevangen wordt.

Voor de erven Nijveld worden de nodige woningen in verhuurde toestand geveild. De huren variëren tussen f 0,50 en f 2,25 per week. Bij het station is een vrij bovenhuis te huur met 5 kamers, keuken, pomp, 2 zolderkamers en schoon uitzicht voor f 200,-- per jaar. J.S. Langen heeft "enige ongeregelde lappen" in de aanbieding; tevens laat hij in een op de kop gezette advertentie weten dat de voorjaarsgoederen ontvangen zijn. De fa. Braskamp levert fantasie-boezelaars. In een advertentie van Burgers wordt een grote opruiming van de modellen 1898 aangekondigd. Gebruikte rijwielen zijn te koop vanaf f 25,--.

Vanuit Dedemsvaart adverteert "Kweekerij Flora" met een keur aan vaste planten, geschikt voor snijbloemen met lange stelen.

In de Stadsdennen "langs den Grintweg tot den Tol in de Haspel" worden 50 percelen dennetakken verkocht. Maar niet alles uit het bos levert geld op. Velen proberen zonder betaling iets te bemachtigen, meestal heideplaggen of dennebomen. Stroperijen, al dan niet met behulp van een wagen en trekdier of een kruiwagen, zijn aan de orde van de dag. D. van B., 25 jaar, landbouwer te Tonsel (gem. Harderwijk); P. v.d. P., 26 jaar, arbeider te Harderwijk en G. K. Tzn., 18 jaar, visser worden allen voor een van deze vergripen veroordeeld. De laatstgenoemde is niet verschenen; hij krijgt wegens diefstal van dennebomen 5 dagen gevangenisstraf.

In Putten is de Harderwijker Willem Smit (Rooie Willem) aangehouden wegens dronkenschap.

De Burgerlijke Stand vermeldt ook vele (bekende of minder bekende) namen. Op 90-jarige leeftijd is overleden Dicemer Brouwer, echtgenoot van Lijda Hannessen. Hij heeft nog meegedaan met de 10-daagse veldtocht.

De heer F. Wüthrich, gepensioneerd onderofficier van het Ned. Oostindisch Leger is op 68-jarige leeftijd overleden en wordt met militaire eer begraven. De krant komt later nog op deze begrafenis terug en meldt dat Wüthrich (Zwitser van geboorte) op 19-jarige leeftijd in de legioenen van Italië en Sicilië heeft gestreden en ridder was in de M.W.O. der 4e klasse. De onderscheiding was hem verleend toen hij op Atjeh diende en door zijn tegenwoordigheid van geest

de generaal K.v.d. Heyden het leven redde. Zijn weduwe, Mechteld Lieman, vraagt enkele weken na zijn overlijden een vergunning aan voor het verkopen van sterke drank in het benedenvoorlokaal van de woning Buiten de Bruggepoort, wijk A, no. 154.

Een overlijdensadvertentie betreft Mej. de wed. J. Slot geb. Pasman; juffrouw De Vroom, Luttekepoortstraat, vraagt een dienstmeisje en een nieuwe dienstbode kan zich melden bij Mevrouw De Vidal. De aanspreektitel is blijkbaar niet voor alle dames gelijk, zoals nu.

Het nummer van woensdag 4 januari begint met een "vrij hevige brand" die twee dagen daarvoor woedde in de kruidenierswinkel, tevens water- en vuurnering van M. van Zijl in de Burgtstraat.

Aardig om mee te besluiten is misschien dat de uitvoering van de Agemengde zangverenigingen een bedrag van f 31,94 heeft opgeleverd. Dit bedrag is ter beschikking gesteld van de raadscommissie uitdeling van warme spijsen, de z.g. soepcommissie.

Wordt (misschien) vervolgd

Aantekeningen van de werkgroep genealogie betreffende F.Wutrich:

Friedrich WÜTHRICH, geb. Aarberg (Zwits.) 1831, gepensioneerd .militair en koffiehuishouder, overleden te Harderwijk 1899, zoon van Johann Wüthrich, horlogemaker en Elisabeth Stucke, tr. Harderwijk 19-9-1866 met Mechteld LIEMAN, geb. Harderwijk 7-11-1840, tapster, dr. van Reijndert (Reijer) Lieman verblijvende te Leeuwarden en Johanna van der Horst eveneens tapster, woonachtg te H'wijk.

Kinderen uit dit huwelijk geboren te Harderwijk:

1. Louisa Bertha Johanna geb. 20-3-1867, overl. 7-5-1867 (Vijhestraat)
2. Ferdinand Willem, geb. 25-4-1868 (Vijhestraat)
3. Friedrich Johan geb. 24-8-1869 (Vijhestraat)
4. Johanna Elisabeth, geb. 25-1-1871 (aan de Bruggepoort)
5. Luise Bertha Johanna, geb. 25-6-1872 (aan de Bruggepoort)
6. Willem Heinrich, geb. 13-10-1873, overl. 16-2-1874 (aan de Bruggepoort)
7. Willemina Bertha, geb. 14-11-1874, overl. 8-1-1875 (aan de Bruggepoort)
8. Emil Gustaf, geb. 13-1-1879 (aan de Bruggepoort)
9. Eduard Reijer, geb. 10-10-1880, overl. 18-11-1880 (aan de Bruggepoort)
10. Mechteld Elisabeth, geb. 10-3-1884 (Vijhestraat)

Vermeedelijk woonde het gezin op de hoek van de Vijhestraat bij de Bruggepoort

Inval van Hendrik van den Bergh in de Veluwe, 1629,

lezing gehouden op 20 januari 1999 door de heer S. Dekker.

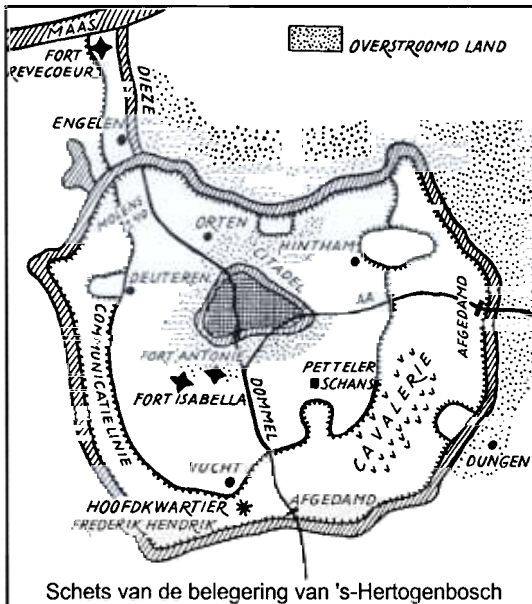
door J.van Heijst

In de aankondigingen was het thema aangemeld als "Hendrik van den Bergh alsnog in Harderwijk" en dat betekent dus dat het met de lezing duidelijk zou moeten worden waarom hij nu, in de geest althans, werd binnengehaald en toentertijd radicaal is teruggewezen.

De heer Dekker maakt er bij de start al meteen geen geheim meer van het

gedenkwaardig tijden waren.

De heer D.A. Wittop Koning had voor die gelegenheid een in Harderwijk geslagen penning uit zijn privé collectie overgebracht. Deze gedenkpenning herdenkt de val van van Den Bosch, de beeldenaar toont ons Frederik Hendrik te paard en het silhouet van Den Bosch, de keerzijde silhouet van Wezel en de verovering van de Schans bij Leuvenheim met de tekst "Velavia Liberta". Alvast een getuigenis dat de oorzaak dat Harderwijk mede belaagd werd in nauwe samenhang met de oorlogstoestand ten zuiden van de

rivieren.

Er waren veel belegeringen en ontzettingen. In de naaste omgeving geldt dit voor Steenwijk en Zutphen. Maar de Schans aan de IJssel ter hoogte van Leuvenheim en Bronckhorst waren bepalend in de geschiedenis.

Er werden oude kaarten van het IJsselgebied getoond en enige details daarvan om de locaties tussen Zutphen en Doesburg beter aan te duiden. Zo raakte men georiënteerd met de plaats van de Schans, die de geschikste overgangsplaat door de rivier moest waarborgen en veilig stellen.

Vader en zoon uit het geslacht Van den Bergh zijn familie van de Nassau's. Graaf Willem was gehuwd met de zuster van Willem van Oranje, Maria van Nassau. Met zijn zonen koos hij voor Spanje en vocht dus rechtstreeks tegen hun neven prins Maurits en Frederik Hendrik.

Het optreden van Hendrik was deastreus, niets ontziend en weergaloos wreed rondom vele steden als Steenwijk, Grol, etc. In 1624 vrozen de rivieren dicht. De waterfronten konden moeiteloos worden overschreden. Zijn veldtochten met huurbenden maken geschiedenis, maar het optrekken naar Bronckhorst zorgt voor problemen. Diverse steden en burchten houden de rivier open. De omweg via Arnhem en Dieren zal niet slagen. Arnhem geeft

geen krimp en wijst met hevig kanonvuur de aanval af. Hendrik richt zich op Ede en Wageningen en de bendes houden zich onledig met brandschatten en plunderen. Via Dieren vallen zij weer terug naar Duits gebied. De spreker toont ons een editie uit die tijd met prenten en teksten die een verslag weergeven. Het is een soort kranten editie van ruim een meter welke indertijd als nieuwsgaring diende.

De IJssel werd al eerder in verdediging gebracht door het bouwen van torens als grensbewaking, de zogenaamde reduiten (zeg redoeten). Een kaart uit het stedelijk archief van Zutphen laat zeven reduiten op verschillende afstanden van elkaar tussen Zutphen en Bronckhorst. De overzichtskaart laat vele locaties zien van reduiten en schansen in het gebied Veluwe-Salland en IJssel. Het was de tijd van Maurits, Frederik Hendrik, Philips IV van Spanje (de poëet) en Eugenia (Isabella) aan wie de oorlog in de noordelijke gewesten werd overgelaten. Spinola was de gevreesde aanvoerder. Den Bosch was allang stevig tot vestingstad geconstrueerd naar de richtlijnen van Stevin, met zijn wiskundige uitgelijnde bolwerken en ravelijnen. Den Bosch was helaas toch in Spaanse handen gevallen evenals zovele steden. Frederik Hendrik werd geconfronteerd met een vestingstad van allure, alleen stonden zijn troepen aan de verkeerde zijde van de wallen. 1629 wordt het jaar van beslissing. Terwijl het beleg van Den Bosch steviger uitgevoerd worden plannen beraamd om zijn leger in de rug aan te vallen. Hendrik v. d. Berg krijgt de eer. Maar Frederik Hendrik geeft geen krimp.

De heer Dekker vertoont thans vele brieven en documenten waarin bestedingen en verslagen zijn vastgelegd (archief Deventer). Er volgt een ander plan. Hendrik trekt met 20000 man troepen, waar onder ook Spaanse eenheden bij Arnhem over de IJssel en vallen de Veluwe binnen.

Ernst Casimir wordt nog naar Arnhem gezonden om te zien of er hulp geboden kan worden. Maar Van der Berg en de zijnen legeren langs de IJssel, richten schansen en slaat zelfs een brug bij Steenderen.

Wederom een oude tekening van de werken. Een soort spionagewerk uit de omgeving van de Schans, retranchementen en de gewraakte brug. Materiaal om te gebruiken als nieuwsgaring voor het samenstellen van een nieuwskrant.

Begin augustus trekt de Spaanse bevelhebber Salazar richting Hattem. Graaf Johan van Nassau legerd te Brummen. Deze broeder in het kwaad voert meer troepen aan. Via de schans voor Leuvenheim trekt hij over de IJssel . Salazar lvert slag voor Hattem met ingehuurd Schotse soldaten maar Hattem houdt stand. Salazar richt

zich op Elburg en Harderwijk.

Op 18 augustus wordt ondertussen door Prinsgezinden troepen onder van Diedem de stad Wezel bezet. Dat was een enorme slag voor de Spanjaarden omdat Wezel tot één van de grote

Vuurwapens in het begin van de 17e eeuw. Links: een musketier stort de kruitlading in zijn haakbu. Midden: de lont is ontstoken. Rechts: de haan wordt neergedrukt

voorraadschuren behoorde van hun legers. Het plan op de Veluwe wordt een débacle. Harderwijk wordt als stad nog opgeëist voor de Koning van Spanje, maar de stad verklaart zich voor de Staten van Holland en de Prins. Spoorslags trekken de horden van Hendrik van de Berg zich terug van de Veluwe. Zijn broer Jan met een bezetting achterlatend in De Schans voor Leuvenheim. Op 17 september valt uiteindelijk Den Bosch. De Spaanse troepen mogen uittrekken en natuurlijk onder voorwaarden. De heer Dekker toont dit uittrekken aan de hand van een soort stripverhaal met afbeeldingen van de Heren leger en tros.

noot van N.C.R.de Jong::

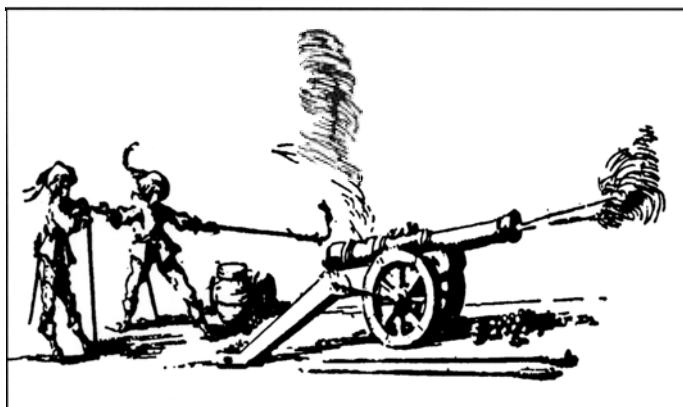
Het plan was dus om de aandacht en druk van Den Bosch af te wenden en daar troepen los te weken om andere bedreigde steden te hulp te komen. Maar Frederik Hendrik heeft dat wellicht ingezien. Het voor Harderwijk verschijnen van de delegatie van Hendrik van de Berg was dus een ernstige bedreiging voor de stad. Harderwijk was in die tijd aardig toegerust en bij de opeising om de stad in naam van de Koning van Spanje was het antwoord van de magistraat even krijgshaftig. Citaat: "dat wij dese stadt voor de Hoogmoogende Heeren Staaten Generaal ende den doorluchtighen Prince van Orainge onse geboerlijcke overheid gedencken ten uytersten te behouden ende bewaeren....."

De opeising is zelfs nog een keer herhaald maar de ontwikelingen in Wezel en

*andere steden
geven dus een
andere wending
aan het krijgsgewoel.*

*Met spoed worden de horden
naar het zuiden
geboden
en de dreiging
mede voor Harderwijk
tijdig afgeblazen.*

Willem van de

Het afschieten van een kanon

Berg steunde aanvankelijk de opstand van zijn zwager Willem van Oranje, maar toen hij als stadhouder werd aangesteld voerde hij in het geheim onderhandelingen om Gelderland weer terug te brengen onder de Spaanse koning, omdat hij geen afvallig katholiek wilde zijn en waarschijnlijk door ander voordeel. Zijn gevaarlijk spel werd ontdekt en hij werd gevangen genomen. Na zijn vrijlating op instigatie van zijn zwager koos hij definitief voor Spanje. Zijn zonen bekleedden eveneens hoge functies binnen het Spaanse leger, maar ondanks dat, bleven er toch regelmatig familiecontacten. Maria van Nassau feteerde in 1595 prins Maurits op een enorm banket. De familiebetrekkingen zullen er verder niet onder geleden hebben. Hendrik van de Berg kreeg waarschijnlijk gewetensconflicten want hij koos uiteindelijk weer voor Oranje.

Notulen van de buitengewone ledenvergadering op donderdag 11 maart 1999
in de zaal van de Plantagekerk

1. Opening

Om 20.00 uur opent voorzitter N.C.R. de Jong deze extra vergadering. Hij heet de 52 aanwezigen van harte welkom en in het speciaal de heer ir. F.F.J.M. Kroeze, chef Ruimtelijk Beleid van de Gemeente Harderwijk en de heren J.J.H. Kooiman en J. van Hell.

2. Presentatie van het boekje *De calicottfabriek*

De voorzitter biedt de heer J. van Hell, de archivaris van Harderwijk, het eerste exemplaar aan van het boekje van J.J.H. Kooiman, "*De calicottfabriek van W. Averink te Harderwijk en het weven van calicots in historisch perspectief*". Hij dankt de heer Van Hell voor zijn belangrijke aandeel in de totstandkoming van deze studie. Van Hell is ook bij de realisering van dit boekje weer de wegwijzer is geweest in het Harderwijker archief en heeft als vraagbaak willen fungeren voor de schrijver.

De voorzitter bedankt ook aan de heer A.J. Numan, die de redactie van het boekje heeft verzorgd.

De heer Van Hell dankt de voorzitter voor zijn lovende woorden. Hij spreekt op zijn beurt waardering uit voor de schrijver en voor de bijdragen die de heren Numan en Uittien aan het werk geleverd hebben.

Tenslotte krijgt de schrijver, de heer Kooiman, het woord. Hij wil benadrukken, dat hij het boekje slechts "with a little help of my friends" heeft kunnen schrijven. Hij dankt allen die hem op enigerlei wijze geholpen hebben, m.n. de heren Van Hell, Numan en Uittien, en - last but not least - zijn echtgenote Aafke Ritsema.

3. Lezing van de heer Kroeze

Vervolgens geeft de voorzitter het woord aan ir. F.F.J.M. Kroeze om de gemeentelijke plannen m.b.t. de Houtwal - het enige bastion van de stad dat nog over gebleven is - toe te lichten.

De spreker wil de vergadering allereerst erop wijzen dat het plan 'Houtwal' deel uitmaakt van de Nota Strategiebepaling 1997, waarbij het besluit tot het bouwen van een parkeergelegenheid aan de Houtwal is genomen.

Uitgangspunten van de Structuurvisie Binnenstad zijn:

1. een kwalitatieve functionele verbetering van de binnenstad
2. het beter zichtbaar maken van de historische stad - de z.g. verbetering van de beeldkwaliteit

Daarbij dienen we ervan uit te gaan dat wij vijfmaal zoveel ruimte innemen als onze voorouders en dat daarbij het toerisme enorm is toegenomen. Deze ontwikkelingen hebben o.a. een enorme behoefte aan parkeerruimte geschapen.

Spreker geeft vervolgens aan hoe een parkeergarage op de Houtwal veel parkeergelegenheid kan bieden, mede door de koppeling met de reeds bestaande parkeergarage de Hortus.

Tenslotte schetst hij, aan de hand van kaarten en ontwerptekeningen, de stedenbouwkundige plannen voor de Houtwal, zowel voor wat de parkeergarage zelf, als voor wat de omringende bebouwing betreft.

4. Gelegenheid tot het stellen van vragen

Verscheidene aanwezigen maken van de gelegenheid gebruik om nadere informatie over de gemeentelijke plannen in te winnen. Daarna dankt de voorzitter de heer Kroeze voor zijn uitvoerige en heldere uiteenzetting.

5. Beraadslaging

Na de pauze volgt een discussie over het plan-Houtwal van de Gemeente Harderwijk zoals dat ons door de heer Kroeze is gepresenteerd. Een levendige discussie spitst zich allereerst toe rond de vraag of acceptatie van de parkeergarage betekent, dat we niet meer behoeven te praten over het behoud van het historische karakter van de Houtwal en directe omgeving. De meerderheid van de aanwezigen is van mening dat indien wij het gehele plan afwijzen, wij ook geen enkele invloed meer hebben op het verdere verloop.

6. Besluit

Na ampele overwegingen komt de vergadering tot het volgende besluit:

De Oudheidkundige Vereniging *Herderewich* gaat akkoord met de gemeentelijke plannen v. de Houtwal, mits aan de volgende voorwaarden wordt voldaan en deze in bijstellingen c.q. wijzigingen worden aangebracht:

Er dient vooraf een grondig archeologisch onderzoek van de gehele locatie plaats te vinden door een deskundig en gekwalificeerd bureau. Het bovendien van de parkeergarage dient zodanig aan het oog onttrokken te worden, dat dit vanaf de Friese Gracht niet zichtbaar is, De geplande gebouwen en bebouwingen aan de Vitringasingel/Luttekepoortstraat dienen uitsluitend bestemd te worden voor bewoning en te worden uitgevoerd met kapconstructies en niet met platte daken.

Er dient geen bebouwing plaats te vinden vóór de muur aan de Doelenstraat (dus aan de zijde van de Vitringasingel).

De ventilatieschacht dient zo ontworpen en uitgevoerd te worden dat deze het oude stadsgezicht niet verstoort. De ventilatieschacht dient zo ontworpen en uitgevoerd te worden dat deze het oude stadsgezicht niet verstoort.

Bij de aanleg van de verbindingstunnel tussen de Houtwalgarage en de parkeergarage aan de Doelenstraat dienen de fundamenteën en de andere restanten van de stadsmuur onberoerd te blijven.

De verbreding van de gracht dient niet plaats te vinden indien de grachtmuren worden teruggevonden. Alsdan zou men binnen die grachtmuren moeten blijven.

Bij alle uitvoeringen dienen opgegraven c.q. blootgelegde bouwwerken en/of restanten daarvan zichtbaar verwerkt te worden .

Verder zou de vereniging het zeer op prijs stellen, als het onderdeel in de stadsmuur aan de Doelenstraat zou worden opgemetseld.

Tenslotte lijkt het ons onwenselijk om een gedeelte van de verbindingstunnel open te houden.

7. Sluiting

De voorzitter dankt de aanwezigen voor hun deelname aan de discussie en de besluitvorming.

"Facetten van de Duitse luchtverdediging in de Tweede Wereldoorlog in Harderwijk en omgeving",

Verslag van de lezing gehouden op 19 november 1998 door P. Yska.

door J.van Heijst

Harderwijk en het "Engelandspiel"

Met deze bekendmaking is de lezing gepubliceerd en wat min of meer verwacht mocht worden, werd ook een feit met de grote opkomst van de belangstellenden. Laat het onderwerp dan tot de recente historie behoren, het is alweer lang genoeg geleden om geheel in de vergetelheid te verdwijnen.

Zij die de oorlog meemaakten en zij die daar onderzoek naar hebben gedaan, hebben dit voorkomen getuige de grote belangstelling op deze avond. De heer Yska heeft met uitgebreide kennis van zaken de nodige facetten belicht rondom de nog schaars aanwezige restanten van de beruchte stelling "Hase" (gebied Stadsweiden) dat deel uitmaakte van het luchtverdedigingssysteem van de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Door de geheimhouding en gebiedsafsluiting waren de toenmalige bewoners niet of nauwelijks op de hoogte van deze activiteiten en na de oorlog bleef het een hoop giswerk. Uit de vele verschenen boeken is er wel een totaalbeeld gegeven van wat er zich zo allemaal heeft afgespeeld, maar voor de meesten was het toch niet duidelijk welk een belangrijke rol voor deze omgeving was weggelegd in het kader van het totale systeem. Overbekend is het aandeel in de misleidingsoperatie dat te boek staat als het "Englandspiel". Dat spel speelde vele geparachuteerde Nederlandse geheime agenten in vijandshanden met alle gevolgen van dien. De heer Yska beperkte zich tot de nodige aspecten omdat het hier gaat om een zeer complexe technische verhandeling. Maar ook hij ontkwam er niet aan om in de aanloop naar de kern eerst in grote lijnen het hoe en waarom van de luchtverdedigingssysteem uit de doeken te doen.

Luchtoverwicht

Stelling Hase te Harderwijk maakte dus deel uit van een keten van middelen om de totale lucht oorlog onder controle te houden. Het was een zuiver militaire zaak geworden nadat de luchtverdediging tot 1943 een civiele aangelegenheid was. De Duitse luchtmacht was een agressieve aanvalsmacht en men kende dus aan luchtverdediging weinig prioriteit toe. Toen het tij ging keren en de geallieerden de luchtvloot drastisch uitbreidde en massaal tot de tegenaanval overging besef-

Würzburg antenne

ten de Duitsers dat zij snel tot uitbreiding en ontwikkeling van hun luchtverdediging moesten overgaan om het overwicht te handhaven.

Hadden de toeschouwers er nog geen idee wat radar betekende, de heer Yska legde haarfijn uit wat het eigenlijk was en vooral welke capaciteit het had. In 1939 was in een experimenteel stadium ontdekt dat vliegende voorwerpen op grotere afstanden tijdig konden waargenomen. Het opvangen van signalen langs elektronische weg (elektrisch magnetische energie) is de basis van het radarsysteem in de luchtverdediging. "The wizzard war".

Men veronachtzaamde echter in eerste instantie de verdere ontwikkeling zoals eerder vermeld, totdat de vijand terug begon te slaan. Radarsystemen in het hele "voorgebied" van Duitsland diende te helpen om eerder, sneller en vooral effectiever de nadering van vijandelijke vliegbewegingen te signaleren en vooral ook de afstand te meten.

Langs de kust bouwde men aan de eerste lijn in combinatie met het afweergeschut en batterijen zoeklichten. De tweede lijn kwam langs het IJsselmeerkust en de derde was voor Berlijn gesitueerd. In de totale organisatie, waarvoor een zekere Kamhuber verantwoordelijk was, alle behoorden alle systemen tot de geplande "Himmelbett".

De inschatting was om 10 % van de vijandelijke vliegtuigen uit te kunnen schakelen met gebruik maken van vroege waarneming. Het gros van het Britse optreden was bij nacht om het intensieve luchtafweergeschut te ontwijken. Sinds juni 1943 begonnen de Engelsen reepjes zilverpapier af te werpen om zodoende de radar te storen. De reflectie op de radarapparatuur schepte totale verwarring en het was ook de ommekeer in de kracht van de Duitse luchtverdediging.

*"Freya"antenne
Stelling Hase 1943*

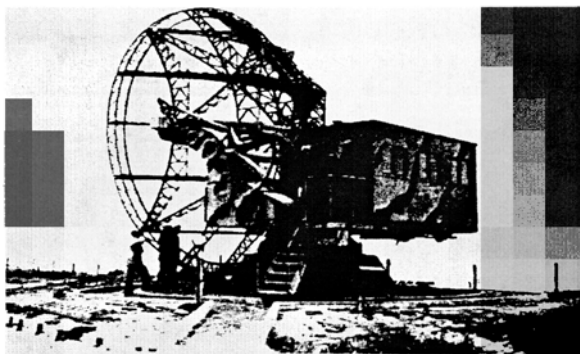
Locatie in Harderwijk

De toehoorders leefden duidelijk mee bij de uiteenzetting van de locaties rond Harderwijk. Gefluister onderling en gemompel bij bekende locatie-aanduiding gaven aan dat herkenning aanwezig was. Harderwijk telde toen 10.000 inwoners. Een schets van de ondergrondse strijdkrachten verschaftte enige duidelijkheid. Achter de Oude Kazerne (Smeepoortstraat) verrezen twee barakken. Ook de Nieuwe Kazerne (Oranjelaan) was voor legering bestemd. Het Postkantoor

(plaats HEMA-Donkerstraat) fungeerde als verbindingscentrum. Hierdenseweg 58 was ook een bekend adres. Hier was ook een waarnemingspost in combinatie met een zoeklicht op het terrein van Dooyenweerd.

In de haven lagen vijf schepen met FLAK-geschut. De garage van Van Manen en de woning (Verkeersweg-MARREE) werden in gebruik genomen. In Kranenburg legerde de luchtafweer en de "Bauleitung" en verscheidene groepen marine- en luchtmachtpersoneel. Het hospitaal aan de Kaatsbaan werd als zodanig in gebruik genomen en herbergde ongeveer dertig Russische krijgsgevangenen, die intensief werden ingezet voor het verlenen van hand- en span-diensten o.a. voor het leggen van verbindingslijnen.

Het Lyceum diende hoofdzakelijk als waarnemingspost en achter de voormalige Willem George Frederik kazerne werd een hoge winpost gebouwd.

"Stelling Hase" en oefengebied Hierden.

In Hierden is de basis gelegd voor het nachtgevecht in combinatie met de luchtverdediging. Door gebruikmaking van de radaropsporing werden nachtjagers naar de doelen geleid. Aan de westzijde van de Zuiderstraatweg langs het stroomgebied van de Hierdensebeek werd zo'n 30 ha. grond voor de verschillende activiteiten in beslag genomen; vooral voor het oefenen van personeel voor de zware FLAK (Flieger Abwehr Kanone - meestal AK-88). Diverse bunkers en schietpunten werden daar gebouwd, waarvan nu niets meer te vinden is. In 1942 werd de bekende stelling HASE gebouwd met de installatie van de systemen "Wurzburg". Ene Van Beek was hoofdaannemer. De stelling zou een leidende rol gaan spelen in één deel van stellinggebieden in de telesector. Restanten zien we nog ter hoogte van de Rietgors-meen in de groenstrook aan de oever van het Wolderwijd. Voor de stellingen gebruikte men dierenamen, waarvan de voorletters iets gemeen hadden met de plaats van

Vandaar dat HA - van Hase voor Harderwijk. Het kampement van de bezetting werd gebouwd op de Achterste Wei waarvan de uitbreiding tot 1943 duurde. Dat ging uiteraard met evacuaties gepaard. Familie De Mots en Bijhuis moesten hun huis verlaten in verband met het plaatsen van twee radars.

Op Ermelo's grondgebied werden in 1943 zuid van de Weisteeg twee torens gebouwd (20 m. hoog) van het type "Freya", voor peilingen , opsporing, meting en vooral leiden van nachtjagers van het type Messerschmidt M 109. Via het systeem "Würzburg" werden zij naar de inkomende Britse bommenwerpers geleid. Het goed uitgekiende samenspel tussen radar en jager heeft de geallieerden lange tijd grote parten gespeeld. De dropping van geheime agenten in de lijn Hoozevee-Harderwijk waren dikwijls gedoemd te mislukken door deze vroegtijdige peilingen. Tijdens dit zgn. "Englandspiel" bleven de geallieerden lang in het ongewisse over dit falen en juist door navigatiebeperking moest gekozen worden voor een standaardroute via Texel-IJsselmeer-Elburg over de Veluwe.

Stelling Hase is overigens later meerdere malen beschoten tijdens jageraanvallen. In 1944 werd een nog geavanceerder radar (Jagdschlossradar) operationeel en in mei 1945 tenslotte verscheen een 40 meter hoog systeem dat uitsluitend nog voor waarneming moest dienen. Dit heeft niet meer gefunctioneerd en werd opgeblazen bij de ontruiming aan het einde van de oorlog.

Herderewich ontvangt zusterverenigingen. Uit Schilders Nieuwsblad

HARDERWIJK 11 maart 1999

Vertegenwoordigers van de oudheidkundige en heemkundige verenigingen op de Noordwest Veluwe kwamen zaterdag in het Veluws Museum bijeen. Herderewich trad dit jaar als gastheer op. Na het welkomstwoord van de voorzitter van Herderewich, Niek de Jong, wisselden de afgevaardigden hun ervaringen uit ten aanzien van het gemeentelijk monumentenbeleid.

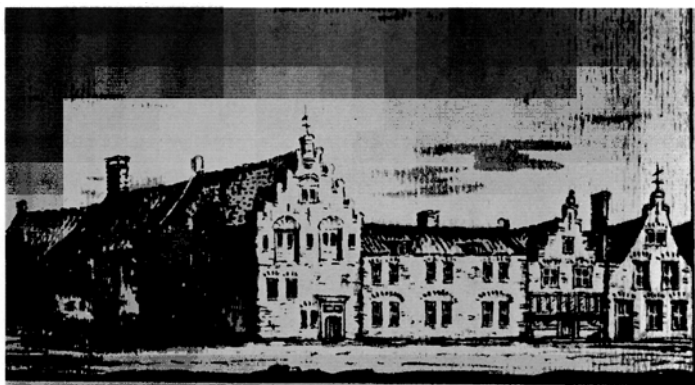
Het functioneren van de monumentencommissies is per gemeente enigszins verschillend. Het behouden van monumenten die opeen lijst staan geeft soms ergernis daar projectontwikkelaars hoge bedragen bieden om zo'n pand te slopen. De leden van de monumentencommissie kunnen hun kennis vergroten door cursussen te volgen. De Stichting Nationale Contactcommissie Monumentale Bescherming organiseert, waarschijnlijk dit jaar weer in deze regio, een cursus Gemeentelijke monumentenzorg.

Na de monumenten ging men over op het provinciaal archiefbeleid. Daar een aantal gemeenten dezelfde archivaris heeft is een soort samenwerking ontstaan. Het voorstel om te komen tot een vrijwillige samenwerking, waarbij de archieven in één depot zouden worden ondergebracht, leverde tegengestelde reacties op. Voor de oudheidkundige verenigingen is het van groot belang dat de archieven gemakkelijk bereikbaar en laagdrempelig zijn.

Vervolgens zette de heer Van Straten van het Gelders Oudheidkundig Contact de mogelijkheden uiteen die zijn stichting de oudheidkundige vereniging kan bieden. Het GOC wil hulp verlenen bij het bevorderen van de contacten tussen de verenigingen onderling, tussen de verenigingen en het GOC, het organiseren van regionale cursussen, het maken van een redactiestatuut, hulp bieden bij public relations, ledenwerving enz.

Tot slot voerde de heer H. Stuurman, van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland, het woord. Hij legde uit welke veranderingen er in de archeologische wereld hadden plaatsgevonden en zullen plaats vinden. Welke consequenties dit voor het gemeentelijk archeologisch beleid heeft. Welke rol de AWN hierin speelt en hoe de oudheidkundige verenigingen en de AWN elkaar kunnen ondersteunen.

Na de besprekingen werd het gezelschap door Roelof van de Schaaff, bestuurslid van Herderewich, rondgeleid door een deel van de binnenstad. De gids wees het gezelschap er op dat bezoekers te veel naar de grond keken en te weinig naar boven. Aan de bovengevels is nog zoveel moois in de vorm van versieringen waar te nemen. De bijeenkomst werd op informele wijze besloten in hotel Baars.

Het Oudemannenhuis werd gesticht op de hoek van de huidige Smeepoortstraat naast de Grote Kerk, thans hotel Baars

In "DE SOLDATENKRANT" van donderdag 2 maart 1899 lezen we het volgende:

"De maatregel, een gedeelte der handgelden zoo mogelijk aan familieleden of crediteuren van kolonialen uit te betalen, is door kolonel Hofstede Crul ingevoerd. Toen deze als kapitein benoemd werd tot commandant van het werfdepot, bleven de handgelden, zoo niet geheel dan toch *grootendeels* te Harderwijk en werden daar op de treurigste wijze verkwist; zoo zag een schrijver van de Midd.Ct. eens een "Oostganger" 112 gouden ringen voor zijne tijdelijke beminde koopen.

De gevolgen van de door den heer Hofstede genomen maatregel deden zich aldra zoo duchtig gevoelen, dat de vroedschap er zich mede bemoeide en een deputatie daaruit, met den burgervader aan het hoofd, zich naar den huize Westerholt, het verblijf van den commandant, begaf, ten einde de zaak te bespreken, wat geen het minste resultaat had.

Een andere toen genomen maatregel: bij iederen trein een paar onderofficieren te consigneren, om den aspirant-koloniaal direct naar de kazerne te geleiden en het verbod aan de soldaten eenige verdachte koffiehuisen te bezoeken, zette mede veel kwaad bloed en kostte den commandant eenige malen zijn prachtige collectie stamrozen.

Dat de hoogere regering er anders over dacht dan vele ingezetenen, van Harderwijk, bleek wel hieruit, dat zij den heer Hofstede de orde van den Nederlandschen Leeuw schonk".

In de bibliotheek van de Historische Verzameling, van het. Garderegiment Grenadiers en Jagers bevinden zich de ingebonden jaargangen van "De Soldatenkrant" (een voorloper van "De Wacht" en de "Legerkoerier"), uit de jaren 1898 tot 1906. Men vindt er o.a. gegevens over aantallen aangenomen, vertrekkende en terugkerende "kolonialen". Ook uit splitsing naar nationaliteit is aangegeven.

Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met ons lid:

Mr C. j. C. Rietman, Reviuslaan 8, 38S2 BS Ermelo, tel. 0341-55 30 79.
